

FESTSKRIFT
TILL
ÖRJAN
EDSTRÖM

Skriver från juridiska institutionen
vid Umeå universitet / Nr 41

Komparativ arbetsrätt – långt borta, men ändå nära

ANDREAS INGHAMMAR¹

"It is perhaps to be regretted that labour lawyers do not often show an interest in comparative law, and even more that few comparative lawyers pay much attention to labour law."²

Sir Otto Kahn-Freund, 1973.

1 Introduktion

Otto Kahn-Freunds ord från 1973 låter defensiva och dystra, snarast uppgivna. De antyder att de komparativa perspektiven inte prioriterades och endast fångade begränsat intresse i doktrinen. Drygt 45 år efter att orden formulerades är det på sin plats att sätta dem i ett nytt ljus och ifrågasätta om de alltjämt äger sin riktighet. Arbetsmarknaden och arbetsmarknadsregleringen har förmodligen aldrig varit lika öppen för global eller regional påverkan som nu och mycket har hänt på den internationella, europeiska och svenska arbetsmarknaden sedan Kahn-Freunds ord ovan formulerades 1973. Handelsmönster, arbetskraftsrörlighet, låga transportkostnader och ökad specialisering har tillsammans med multinationella fenomen – såsom EU – har skapat en omfattande integrering eller i vart fall utbyte mellan olika länder och delar av världen. Intresset för att förstå andra rättssystem och att kunna anpassa egna rättsliga regleringar (på samhällsnivå) eller strategier (på företags- eller organisationsnivå) ökar i en sådan värld. Inom arbetsrätten, som är motsägelsefullt nationell samtidigt som den är internationellt exponerad genom fri handel och arbetskraftens och företagens rörlighet, har författare under lång tid

¹ Andreas Inghammar är docent och universitetslektor vid Institutionen för handelsrätt, Ekonomihögskolan, Lunds universitet.

² Kahn-Freund, O., "Pacta Sunt Servanda – A Principle and Its Limits: Some Thoughts Prompted By Comparative Labour Law", *48 Tulane Law Review* (1973-1974), s. 894, 906.

genomfört komparativa utblickar eller undersökningar. På senare tid, särskilt sedan inträdet i EG/EU, har frågorna accentuerats och dessa komparativa moment inte sällan lyfts fram mer systematiskt. Internationella och europeiska konferenser och nätverk attraherar åtskilliga arbetsrättsliga forskare, som härigenom exponeras för andra rättsordningar, formulerar forskningsfrågor med komparativa inslag och söker kunskap i bredare, internationella miljöer. Det inom-akademiska trycket på att publicera artiklar också för en utländsk läsekrets, för också med sig ett ökat intresse för att genomföra större eller mindre komparativa undersökningar. Att presentera en helt nationell, svensk, undersökning på engelska för en utländsk publik i en internationell tidskrift kan för många framstå som omotiverat. Ett komparativt anslag, där det egna undersökningsobjektet jämförs med ett motsvarande förhållande i ett annat, ofta likartat land, kan utgöra en anledning att sprida resultaten utanför Sveriges gränser.

Att genomföra komparativa rättsvetenskapliga undersökningar kan tjäna en rad olika syften. Det grundläggande svenska standardverket på området, Michael Bogdans *Komparativ rättskunskap*, nämner som komparativa motiv framför allt allmänbildning, bättre förståelse av den egna rättsordningen, arbete *de lege ferenda*, rättsharmonisering och rättsunifikation, samt arbete *de lege lata*.³ Andra ledande författare betonar liknande bevekelsegrunder för komparativrättslig forskning.⁴ I ett övergripande arbete från 1972 utvecklar Stig Strömholm den komparativrättsliga undersökningen såsom ”tjänande” eller ”härskande”, eller undantagsvis som ett mellanting mellan de två, såsom hans egna komparativa studie från mitten av 1960-talet.⁵ Strömholm tonar i någon mening ner förutsättningarna för att genom komparativrättsliga studier bidra till den nationella rättsdogmatiken, men pekar också på den tjänande komparationens betydelse för övergripande förståelse och insikt.⁶ Många av dessa mer generella argument för komparativa undersökning är högst relevanta för arbetsrättslig forskning och har väglett komparativt inriktade svenska arbetsrättsforskare i generationer, även om perspektiven har varierat något över tid. Föreliggande kapitel syftar till att systematisera och belysa komparativt arbetsrättsligt arbete och att, möjligen, kunna tjäna som inkörsport för nya

³ Bogdan, M., *Komparativ rättskunskap*, 2 upplagan, Norstedts Juridik, 2003, s. 26 ff.

⁴ Zweigert K., Kötz, H., *Introduction to Comparative Law*, 3 upplagan, Clarendon Press, Oxford, 1998, s. 15-31.

⁵ Strömholm, S., ”Har den komparativa rätten en metod”, *SvJT*, 1972 s. 456-465, även Strömholm, S., ”Några anteckningar och förslag”, *SvJT* 1970, s. 251-263.

⁶ Strömholm, S., ”Har den komparativa rätten en metod”, *SvJT*, 1972 s. 456-465, s. 463 m.fl. ställen.

komparativt intresserade arbetsrättsliga forskare och uppsatsförfattare.⁷ Framställningen gör inte anspråk på att vara uttömmande, snarare diskuterande och tar framför allt sikte på senare förhållanden och går igenom de tyngre komparativa undersökningarna som gjorts i Sverige, vilket i stor utsträckning utgörs av doktorsavhandlingar. I dessa arbeten ger författarna ofta uttryck för en metodologisk medvetenhet och hinner utveckla sina komparativa överbåganden på ett förtjänstfullt sätt, vilket möjliggör iakttagelser och slutsatser. Den som letar efter en mer allmän redogörelse för den historiska utvecklingen av arbetsrättslig forskning, där även komparativ arbetsrätt behandlas, kan även konsultera Tore Sigeman.⁸ Vid sidan av svenska avhandlingar och andra undersökningar diskuteras nedan också utvecklingen av mer omfattande, ofta tematiskt orienterade, arbetsrättsliga studier inom EU och tidigare inom Norden.⁹

Genomförandet av komparativa undersökningar handlar i stor utsträckning om tillgång till och förståelse för de skilda rättskällorna i olika länder. En jämförelse mellan länder med likartad rättstradition, som mellan svensk och finsk, eller norsk, rätt medför färre risker och andra förutsättningar än exempelvis en jämförelse mellan svensk och kambodjansk rätt, det sistnämnda ett land där rättskällehierarkierna är dåligt utvecklade och där offentligt material och rättspraxis, ävensom doktrin, i stor utsträckning saknas helt.¹⁰ Även om tillgången på rättsligt material och rättskällor är god kan den enskilda författaren ställas inför utmaningar relaterade till rättskällornas omfattning och inbördes betydelse. En svensk forskares första möte med brittisk eller tysk rätt kan lätt färgas av en känsla av oöverskådlighet då det rättsliga materialet i form av rättsfall och kommenterande doktrin inom

⁷ På flera ställen i landet ges kurser på grund- eller avancerad nivå i komparativ arbetsrätt, eller i vart fall kurser med tydliga komparativa inslag. Inom forskarutbildningen har vi under senare tid sett åtskilliga arbetsrättsliga avhandlingar med komparativa inslag.

⁸ Sigeman, T., ”Från reception till ideologikritik. Om arbetsrättens doktrinhistoria”. i, Nyström, B., Westregård, A., Vogel H-H., *Liber Amicorum Reinhold Fablbeck*, 515-532, särskilt s. 529-532.

⁹ Hepple, B., Veneziani, B., (red.) *The Transformation of Labour Law in Europe. A Comparative Study of 15 countries 1945-2004*, Hart Publishing, Oxford och Portland, 2009, Hendrickx, F., (red.) *International Encyclopedia for Labour Law and Industrial Relations*, <http://www.kluwerlawonline.com/toc.php?area=Looseleafs&mode=bypub&level=4&values=Looseleafs~IEL+Labour+Law> (besökt den 28 januari 2019), Waas, B., Heerma van Voss, G., (ed) assisted by Bakirtzi E., and Otto, M., *Restatement of Labour Law in Europe, Volume 1. The Concept of Employee*. Hart Publishing, Oxford and Portland, 2017 och för nordiska jämförelser förslagsvis Bruun., Gislason, A., Kempainen, P., Nielsen, R., Töllborg, D., *Koncernarbetsrätt i Norden*, Nerenius & Santérus, 1992, och särskilt en rad artiklar i Wahlberg, P., (red.) *Stability and Change in Nordic Labour Law. Scandinavian Studies in Law*, Vol. 43, Elanders Stockholm 2002.

¹⁰ Peng, H., Kong, P., Menzel, J., *Introduction to Cambodian Law*, Konrad Adenauer Stiftung, Phnom Penh, Cambodia 2012, s. 8 ff.

åtskilliga områden är enormt och möjligheten att alls orientera i materialet kräver avgränsningar och urval.¹¹ Samtidigt kan en undersökning av rättsreglerna i utvecklingsländer med knapphändiga rättskällor framstå som ett lika stort hinder, eftersom det traditionella rättsliga material den (västerländska) rättsvetaren är bekväm med helt kan saknas. Egna erfarenheter från arbete i Kambodja, där exempelvis rättspraxis inte publiceras eller ens hålls tillgängligt, har resulterat i en viss insikt i att annat material kan behöva lyftas fram och att de tolkande inslagen kan vara tydligare kopplade till den politiska makten. Den förförståelse av hur inhemska källor skall värderas sinsemellan, som följer av juridisk utbildning och praktisk juridisk problemlösning, är avgjort svårare att tillägna sig i ett främmande material. Det rimliga förhållningssättet är att så långt möjligt eftersträva den metodlära eller prioriteringsordning bland rättskällorna som förekommer i det land man har satt sig före att jämföra med. Ofta utvecklas här en viss struktur, en sortering där vissa, men inte andra, förarbeten återkommande refereras vissa rättsfall blir särskilt uppburna, eller där vissa författare lyfts fram oftare än andra.¹² Kännedom om de här subtila fenomenen kallar Strömholm för ”metodlärans kökssida” och betonar att betydelse av sådan kännedom är avgjort större i samband med rent härskande komparativa studier.¹³

Efter en genomgång av den svenska arbetsrättsliga komparativa litteraturen är det tydligt att det mest framträdande syftet med undersökningar är en kombination av allmänbildning och bättre förståelse av den egna rättsordningen, följt av någon form av rättsharmonisering eller rättsunifikation under inflytande av framför allt den framväxande EU-arbetsrätten och där svenska forskare inte sällan medverkar i större europeiska projekt. Inte någon av de författare som studeras här har på ett mer omfattande eller genomgripande sätt använt den komparativa metoden för att explicit argumentera *de lege ferenda* rörande några omfattande lagändringar i svensk rätt, även om utländska intryck och exempel, eller tolkningar av likartade fenomen i rättspraxis, emellanåt kan ha tjänat som grund för en analys av den inhemska rätten.

¹¹ Jämför Inghammar, A., *Funktionshindrad – med rätt till arbete. En komparativ studie av arbetsrättsliga regleringar kring arbete och funktionshinder i Sverige, England och Tyskland*, Juristförlaget i Lund, Lund 2007, s. 34-37, Rönnmar, M., *Arbetsledningsrätt och arbetskyldighet: en komparativ studie av kvalitativ flexibilitet i svenske, engelsk och tysk kontext*. Juristförlaget i Lund, Lund, 2004, s. 30 ff.

¹² Detta utgör i någon mening en version av ”impact factor”, se vidare diskussion i Inghammar, A., *Funktionshindrad – med rätt till arbete. En komparativ studie av arbetsrättsliga regleringar kring arbete och funktionshinder i Sverige, England och Tyskland*, Juristförlaget i Lund, Lund 2007, s. 34 f.

¹³ Strömholm, S., ”Några anteckningar och förslag”, *SJT* 1970, s. 262.

2 Komparativrättsliga ämnesval och syften

Varje internationell eller utländsk rättsvetenskaplig ansats kan inte betecknas som komparativ. Rent deskriptiva undersökningar där ett visst lands rätt i ett visst avseende studeras av någon utifrån kan för allt i världen höja allmänbildningen och lägga i dagen och sprida tidigare (i författarens land) ouppmärksammade företeelser. Detta kan naturligtvis böttna i omfattande studier och också utgöra meningsfulla bidrag inte minst för efterkommande studier och för förståelse av det studerade landets reglering som sådant.¹⁴ De här studierna har inte sällan vissa komparativa inslag i den meningen att författaren förklarar de utländska förhållandena genom att återkoppla till motsvarande eller motstridiga förhållanden i det egna (svenska) systemet.

För att på allvar göra skäl för begreppet komparativ undersökning torde emellertid också ett krav på en analys, en jämförelse, kunna ställas, något som betonas av Zweigert och Kötz:

“One can speak of comparative law only if there are specific comparative reflections on the problem to which the work is devoted. Experience shows that this is best done if the author first lays out the essentials of the relevant foreign law, country by country, and then uses this material as a basis for critical comparison, ending up with conclusions about the proper policy for the law to adopt, which may involve a reinterpretation of his own system.”¹⁵

Zweigert och Kötz betecknar strukturella jämförelser av exempelvis lagstiftningstekniker och nationell tillämpning av särskilda rättskällor som ”makrokomparationer”, medan studier av specifika rättsliga problem eller förhållanden benämns ”mikrokomparationer”.¹⁶ I princip utgör alla de studerade

¹⁴ I den svenska arbetsrätten har vi sett sådana omfattande undersökningar, inte minst kan nämnas Fahlbeck R., *Industrial Relations i USA. Ett porträtt av "The Land of the Free"*. Juristförlaget i Lund, 1988, Fahlbeck, R., ”Unionism in Japan. Declining of Not?” *Labour Law and Industrial Relations at the Turn of the Century. Liber Amicorum in Honour of Professor Roger Blainpain*. Kluwer, The Hague, 1998, s. 707-734, också Numhauser-Henning, A., *Den neoliberala arbetsrätten – exemplet Chile*. Juristförlaget i Lund, Lund 1996. En sentida variant är Inghammar, A., Pietrogiovanni, V., ”The Role of Globalized Industrial Relations and Collective Agreements for the Promotion of Fundamental Labour Rights in Southeast Asian Garment Industry” (*Artikel för publicering 2019/2020*).

¹⁵ Zweigert K., Kötz, H., *Introduction to Comparative Law*, 3 upplagan, Clarendon Press, Oxford, 1998, s. 6.

¹⁶ Zweigert K., Kötz, H., *Introduction to Comparative Law*, 3 upplagan, Clarendon Press, Oxford, 1998, s. 4, se även Engblom, S., *Self-employment and the Personal Scope of Labour Law. Comparative Lessons from France, Italy, Sweden, the United Kingdom and the United States*. European University Institute, doctoral thesis, 2003, s. 7 ff.

svenska arbetsrättsliga komparativa undersökningarna ”mikrokomparationer” och de har vanligen någon eller några regleringar, rättsliga institutioner eller fenomen i sikte.

En komparativ arbetsrättslig studie, som alltså oftast kan betecknas som mikrokomparativ, bör på samma sätt som andra rättsvetenskapliga arbeten utgå från en frågeställning med botten i ett meningsfullt undersökningsobjekt. Meningsfullhet eller relevans är naturligtvis i stor utsträckning individuellt definierade, men ett stramare relevanskriterium kan behöva tillämpas vid komparativa arbeten än i andra sammanhang. En strikt systematiserande rättsvetenskaplig undersökning kan tjäna ett visst utredande syfte även om den övergripande relevansen är svag – systematiken i sig kan skapa en mening. Vid en komparativ undersökning blir själva relevansen av jämförelsen ett eget bärande moment, med följd att en bristande relevans vid val av frågeställning och jämförelseobjekt riskerar att göra studien meningslös på ett allmänt plan – risken att jämföra äpplen och päron, eller äpplen och kycklingfilé, är överhängande.

Utgångspunkterna för komparativa arbetsrättsliga studier (eller komparativa studier i allmänhet) kan som nämnts vanligen hänföras till ett allmänt intresse av ökad allmänbildning, av bättre förståelse av den egna rättsordningen, arbete *de lege ferenda*, rättsharmonisering eller rättsunifikation.¹⁷ Alla dessa kan vara relevanta och meningsfulla för komparativa ansatser. Även om utgångspunkterna i viss mån kommer att skilja sig åt beroende på författarens motiv bör den komparativa frågeställningen, eller i vart fall undersökningen, ta sikte på funktionalitet, eller funktionen, hos rättsliga regleringar eller system, snarare än etiketter och var eller hur de enskilda reglerna är placerade i rättsordningen eftersom dessa kan variera på ett högst påtagligt sätt mellan rättsordningarna.¹⁸ Exempelvis medför inte avsaknaden av arbetsinspektioner (*labour inspectorates*) i Sverige, en mycket vanlig myndighet i andra länder, att det saknas kontroll av arbetsgivarens verksamhet på svenska arbetsplatser, bara att kontrollen är reglerad eller organiserad på ett annat sätt (framför allt genom fackligt medbestämmande och facklig insyn). Likaledes kan den återkommande frågan om svenska minimilöner se egendomligt magert reglerad ut ur ett utländskt perspektiv, medan kollektivavtalade lönenivåer i själva verket håller en mycket adekvat minimilönenivå på plats inom nästan hela den svenska

¹⁷ Se ovan, även Bogdan, M., *Komparativ rättskunskap*, 2 upplagan, Norstedts Juridik, 2003, s. 26 ff.

¹⁸ Zweigert K., Kötz, H., *Introduction to Comparative Law*, 3 upplagan, Clarendon Press, Oxford, 1995, s. 34-36.

arbetsmarknaden.¹⁹ Det här funktionalitetsperspektivet är förmodligen väl så viktigt inom arbetsrätten som inom andra rättsområden eftersom arbetsrätten i många länder i hög utsträckning vuxit fram med begränsad inblandning från lagstiftaren och därför punktvis eller i stora delar formats av normbildning av arbetsmarknadens parter.²⁰ Otto Kahn-Freund, själv en europeisk gränsgångare av stora mått, undersöker exempelvis i ett sammanhang i början av 1970-talet funktionaliteten och de bindande effekterna av kollektivavtal.²¹ Kahn-Freund diskuterar de skilda synsätt som föreligger kring kollektivavtalen – och den funktion som medel för upprätthållandet av fred och ordning på arbetsmarknaden som dessa särskilda avtal (som kanske inte är avtal i alla rättsordningar...) har. Den skandinaviska och i stor utsträckning germanska uppfattningen om kollektivavtal som bindande avtal utgörande grund för fredsplikt mellan parterna, ställs mot en anglo-saxisk tradition där synen på kollektivavtalet som ”avtal” är avgjort mer ambivalent och även mot en sydeuropeisk (fransk, italiensk) arbetsmarknaden där fredsplikten – som ett bärande element inom kollektivavtalsrätten – har en mer begränsad roll.

3 Ökad allmänbildning, bättre förståelse för den egna rättsordningen

Den komparativa ansatsen i en undersökning bör motiveras och dess bevekelsegrunder tydliggöras och kopplas nära samman med länderval och studieobjekt. Det är angeläget vare sig det rör en härskande eller tjänande komparation. Ett fullt legitimt, angeläget och ofta förekommande syfte med en komparativ undersökning är alltså att öka den egna (och läsarens) allmänbildning inom området och att, oftast, härigenom förbättra förståelsen för den egna rättsordningen. I själva verket är detta en av de mest förekommande företeelserna inom den svenska komparativa arbetsrätten.

”In labor law and labor relations, one of the most useful purposes of comparison is to provide a perspective from which we can see our own system more clearly. By

¹⁹ Frågan om minimilöner i just Sverige i jämförelse med andra EU-länder diskuteras ingående i SOU 2008:123 *Förslag till åtgärder med anledning av Laval-domen*, ffa s 189 ff, men även på åtskilliga andra ställen.

²⁰ De här skillnaderna kan noteras bl.a. i Hepple, B., Veneziani, B., (red.) *The Transformation of Labour Law in Europe. A Comparative Study of 15 countries 1945-2004*, Hart Publishing, Oxford och Portland, 2009.

²¹ Kahn-Freund, O., “Pacta Sunt Servanda – A Principle and Its Limits: Some Thoughts Prompted By Comparative Labour Law”, *48 Tulane Law Review* 894 (1973-1974).

studying another system, we may recognize that certain legal rules and principles which we have unquestioningly accepted as fundamental are not essential, and that the labor relations systems could function quite well with different rules".²²

De större komparativa arbetsrättsliga undersökningar av svenska rättsvetare har ofta utvecklats i avhandlingsprojekt. Anledningarna kan vara flera, men vidmakthållandet av monografi-traditionen inom rättsvetenskapen är förmodligen av avgörande betydelse, eftersom utrymme och tid till bearbetning av ett sammanhängande och omfattande material utifrån olika synvinklar möjliggörs. Kortare artikelbaserade publikationsstrategier ger inte på samma sätt möjlighet till en sådan fördjupning som en mer djuplodande komparativ analys kräver. De komparativa anslagen i doktorsavhandlingarna förefaller sedan ha följt författarna under lång tid och öppnat vägar till internationella samarbeten och kunskapsutbyten. Naturligtvis har även många nationellt orienterade avhandlingsförfattare senare utvecklat betydande komparativa intressen.²³ I strid med det inledande citatet av Kahn-Freund, har åtskilliga svenska doktorsavhandlingar, jämte andra rättsvetenskapliga arbeten, haft betydande komparativa inslag och i vissa fall varit helt komparativt inriktade. Nedan diskuteras först några undersökningar där tjänande komparativa inslag haft betydelse för perspektiv, analys och slutsatser och sedan några ytterligare arbeten där det komparativa inslaget i stället varit bärande eller i vart fall betydande.²⁴

Axel Adlercreutz arbete *Kollektivavtalet – studier över dess tillkomstshistoria*, från 1954 utgör ett tidigt och angeläget arbete inom arbetsrätten som visar ett tydligt komparativt inslag. Adlercreutz säger själv att eftersom "kollektivavtalet liksom

²² Summers, C., "Employee Participation in Sweden and the United States: Some Comparisons from an American Perspective". *Arbetsrättsliga uppsatser*. Juridiska fakulteten i Stockholm, skriftserie 1, Juristförlaget, Stockholm, 1982, s. 49.

²³ Här kan bland andra nämnas Folke Schmidt, som ur en civilrättslig bakgrund utvecklade ett stort komparativt intresse för arbetsrätt, Reinhold Fahlbeck som i åtskilliga publikationer arbetat komparativt, inte minst genom att presentera svensk rätt i omvärlden, men också utländsk rätt på svenska, se t.ex. Fahlbeck, R., "Guest Editorial – Reflections on Industrial Relations", *The International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 1996, 289-313, Niklas Bruun, inte minst genom arbetet med ReMarkLab vid Stockholms universitet och genom åtskilliga kommentarer kring den europeiska rättsutvecklingen, Ann Numhauser-Henning, som utöver egna komparativa arbeten, tillsammans med Anna Christensen utvecklade *Norma*-miljön vid Juridiska fakulteten i Lund, en miljö som utmynnat i åtskilliga komparativa arbeten, Birgitta Nyström, som vid sidan av egen komparativt arbete, se exempelvis Nyström, B., "The internal market and the future of labour law in Europe – insights from the Nordic countries", *European Labour Law Journal*, Vol. 1 nr 1 2010 s. 7-18, bl.a. varit redaktör för ett antal antologier som behandlat mötet mellan svensk arbetsrätt och europeiska och EU-rättsliga förhållanden.

²⁴ Det är inte alltid dessa komparationer har beskrivits som "härskande" av respektive författare, men de uppfattas som bärande, särskilt i jämförelse med de tydligt tjänande komparationerna.

fackföreningsrörelsen är en internationell företeelse och tidigast uppkom i utlandet, är det i en rättsgenetisk studie naturligt, att undersökningen även berör utvecklingen i särskilt de andra länder, varifrån inflytelser direkt eller indirekt gjort sig gällande i Sverige”.²⁵ Adlercreutz fortsätter emellertid och förklarar att avsikten i och för sig inte är göra ”någon i detalj genomförd komparativ undersökning”, men att ställa den svenska utvecklingen och materialet i ett större sammanhang, och påpeka influenser och olikheter.²⁶ Adlercreutz komparativa ansats framstår, givet hans ämnesval, som rimlig och välavvägd och kan tjäna som inspiration. Kollektivavtalet som fenomen har nationella särdrag, men uppvisar också uppenbara komparativa likheter, något som Adlercreutz kan förhålla sig till genom sina komparativa perspektiv. Adlercreutz låter komparationen ”tjäna” det övergripande syftet att förstå och förklara kollektivavtalet (framför allt i Sverige) som fenomen.

I sin avhandling från 1983 utvecklar Ronnie Eklund en komparation rörande anställningsförhållandet vid företagsöverlåtelse där han jämför svensk rätt (som otvivelaktigt står i centrum för studien) med brittisk, fransk, tysk, finsk och i viss utsträckning även amerikansk rätt (USA). Härutöver behandlas EG-rätt som ett särskilt jämförelseobjekt.²⁷ Likheterna med Adlercreutz komparativa ambitioner är stora. Den nationella rätten står i centrum, såväl i fråga om djupet av studien som i upplägg och materialets omfattning. Det komparativa delarna får ett ”tjänande” anslag och ger en ökad insikt och bredare perspektiv på den svenska rätten som annars vore svåra att erhålla.

Ett likande upplägg anlägger Håkan Göransson (1988) i avhandlingen *Kollektivavtalet som fredspliktsinstrument*.²⁸ Göransson genomför en i huvudsak nationell, svensk, undersökning men tar sedan, i ett särskilt kapitel (kap. 4) en historisk utblick mot utvecklingen av kollektivavtalet som fredspliktsinstrument i tysk, engelsk och fransk rätt. Syftet, som det beskrivs, är att använda det utländska materialet i två avseenden, dels att öka förståelsen för det egna rättssystemet, dels för att finna förklaringar till den olikartade rättsutvecklingen.²⁹ Även Gabriella Sebardt (2005)

²⁵ Adlercreutz, A., *Kollektivavtalet – studier över dess tillkomsthistoria*, CWK Gleerup, Lund, 1954, s. 6.

²⁶ Ibid.

²⁷ Eklund, R., *Anställningsförhållandet vid företagsöverlåtelser*. Norstedt, Stockholm 1983, särskilt kap. 5 och kap. 9.

²⁸ Göransson, H., *Kollektivavtalet som fredspliktsinstrument. De grundläggande förbuden mot stridsåtgärderna i historisk och internationell belysning*. Juristförlaget, Stockholm, 1988.

²⁹ Göransson, H., *Kollektivavtalet som fredspliktsinstrument. De grundläggande förbuden mot stridsåtgärderna i historisk och internationell belysning*. Juristförlaget Stockholm, 1988, s. 30 f.

använder i delar av sin avhandling komparativ metod och studerar reglering av övertalighetssituationer i japansk och engelsk-walesisk rätt.³⁰

Annika Berg anlägger i sin avhandling om bemanningsanställningar (2008) ett tjänande komparativt perspektiv som syftar till att ge en ”bättre grund för förståelsen av det egna rättssystemet och för generaliseringar och slutsatser”,³¹ samtidigt som hon tydligt markerar att utgångspunkten är svensk rätt och svenska kollektivavtal och att det inte är fråga om någon jämbördig studie. Berg låter de komparativa delarna löpa parallellt med de svenska delarna i återkommande komparativa utblickar, i princip i varje kapitel, vilket resulterar i en förhållandevis omfattande komparation även om den djupare analysen av det rättsliga materialet är förbehållen den svenska rätten. Sammantaget exemplifierar Adlercreutz, Eklund, Göransson, Sebardt och Berg genom sina studier tjänande komparationer, där utblickar och mer eller mindre djupgående studier ger ökade insikter kring det egna rättssystemet – och en bredare allmänbildning på vägen. Ambitionen hos författarna har varit att ge perspektiv på den egna rättsordningen (och de fenomen man valt att studera) och inte att ställa främmande rättslig reglering helt jämte den svenska.

En mer genomgripande komparativ ansats återfinns i Boel Flodgrens avhandling från 1978 som innefattar en komparativ studie av ”fackföreningsrätten” i Sverige och USA. Syftet med Flodgrens arbete är att undersöka och belysa hur svenska respektive amerikanske föreningsrättsliga regler utformats och tillämpas i de två rättsordningarna. Samtidigt är en ytterligare ambition med det komparativa arbetet att analysera också hur rättsreglernas utformning och funktion, framför allt till skydd för facklig föreningsverksamhet, påverkas och är avhängiga ekonomiska och samhälleliga företeelser, i första hand styrkeförhållanden mellan olika aktörer på arbetsmarknaden. Flodgren har alltså ett övergripande kunskapsvidgande intresse med sin studie och söker efter funktion och samhällsutveckling snarare än rena dogmatiska skillnader.³² De komparativa delarna är bärande för hela arbetet.

Bland de arbeten från något senare tid som annars kan lyftas fram här kan nämnas Samuel Engbloms avhandling (2003) som omfattar en komparativ undersökning av gränsdragning och begreppsbildning kring egenföretagare och arbetstagare med ett tydligt europeiskt fokus även om han även jämför med förhållandena i USA.³³ Det grundläggande intresset är hur olika rättsordningar hanterat ett likartat fenomen, de

³⁰ Sebardt, G., *Redundancy and the Swedish Model*. Iustus Förlag, 2005, kap 8.

³¹ Berg, A., *Bemanningsarbete, flexibilitet och likabehandling. En studie av svensk rätt och kollektivavtalsreglering med komparativa inslag*. Juristförlaget i Lund, 2008.

³² Flodgren, B. *Fackföreningen och rätten. En jämförande studie av föreningsrätten i Sverige och USA*. Norstedts, Stockholm, 1978, s. 13-17 m.fl. ställen.

³³ Engblom, S., *Self-employment and the Personal Scope of Labour Law. Comparative Lessons from France, Italy, Sweden, the United Kingdom and the United States*. European University Institute, doctoral thesis, 2003.

arbetsrättsliga bedömningarna av vad som stipulerar anställningskontrakt i relation till kommersiella avtal med egenföretagare och hur rättsordningarna hanterar dessa olika förutsättningar. Engblom, som disputerade vid *European University Institute*, har ett fullt genomfört komparativt anslag och låter fransk, italiensk, brittisk, svensk och amerikansk regleringen ingå i jämförelsen av studieobjektet. Gränsdragningen mellan egenföretagare och anställd är återkommande i alla rättsordningar, men inom olika delar av arbetsrätten utformad på skilda vis.

Det komparativa inslaget är genomgående även i Mia Rönnmars avhandling (2004) som studerar hur arbetsledningsrätt och arbetsskyldighet utformats i tysk, engelsk och svensk rätt. I vare sig Rönnmars eller Engbloms exempel är drivkraften någon explicit EU-rättslig lagstiftning av harmoniserande art. Snarare är intresset att kartlägga och förstå de olika systemens utformning och hur de, mot en EU-rättslig fond, kan fungera parallellt i de olika former de fått i nationell rätt.

I min egen avhandling från 2007,³⁴ görs jämförelser mellan svensk, engelsk och tysk rätt inom tre skilda delar av arbetsmarknadsregleringen för personer med funktionsnedsättning; arbetsmarknadsintegration (skyddade eller subventionerade anställningar), anställningsskydd, samt diskrimineringslagstiftning. Ambitionen är att göra en omfattande jämförelse över regleringarna i de tre länderna och härigenom dels höja kunskapsnivån kring dessa, men också öka förståelsen för styrkor och svagheter i det egna (svenska) systemet. Eftersom diskrimineringsrätten på EU-nivå, under avhandlingsarbetets gång, kom att omfatta även funktionsnedsättningar, blev ett ytterligare syfte att studera rättsutvecklingen med någon form av rättsunifierande eller rättsharmonierande intresse, för att i ett tidigt stadium kunna få intryck av hur den framväxande nya diskrimineringsrätten på handikappområdet skulle utvecklas och dess begrepp tolkas under direktiv 2000/78/EG.

De sistnämnda avhandlingarna, (Engblom, Rönnmar, Flodgren, Inghammar) innefattar studier där det komparativa materialet är mycket tongivande, eller i själva verket bärande. I de tidigare avhandlingarna, (Adlercreutz, Eklund, Göransson, Sebardt och Berg) utgör den nationella rätten i stället det huvudsakliga studieobjektet vilket betraktas eller analyseras genom de jämförelser som görs i de komparativa delarna. Båda tillvägagångssätten är fullt rimliga, men svarar delvis på olika frågor och kräver delvis olika tillvägagångssätt. Komparativa undersökningar där de jämförande inslagen är bärande kräver avsevärt större arbetsinsats och mer kunskaper om de främmande systemens ”kökssidan” än en mer begränsad, utblickande undersökning som istället kan gå djupare in på den nationella rätten. Som diskuteras ovan, krävs för en mer ingående förståelse av ”kökssidan”

³⁴ Inghammar, A., *Funktionshindrad – med rätt till arbete. En komparativ studie av arbetsrättsliga regleringar kring arbete och funktionsbinder i Sverige, England och Tyskland*, Juristförlaget i Lund, Lund 2007.

förmodligen längre eller (eller båda delarna) återkommande forskningsvistelser i den studerade miljön och goda kontakter med välmenande utländska kollegor. Naturligtvis tjänar även mindre omfattande jämförelser på sådana vistelser och kontakter, men förutsättningarna för att alls genomföra undersökningarna blir inte på samma sätt avhängiga tillgången till dessa. Den forskare som saknar möjlighet att återkommande eller i längre perioder bedriva sin forskning utomlands kanske därför bör uppmuntras att begränsa undersökningen till tjänande utblickar eller perspektiv och tydligare fokus på nationell rätt.

4 Rättsharmoniserande eller rättsunifierande komparationer – europeisk rätt som inkörsport

Att utifrån en rättsharmoniserande eller rättsunifierande ambition genomföra komparativa undersökningar har fått accelererande betydelse för svenska arbetsrättsliga forskare efter det svenska inträdet i EG/EU 1995 och efter den massiva utbyggnad av den EU-rättsliga arbetsrätten som genomförts framför allt efter Amsterdamfördraget. Fahlbecks arbete om religionsfrihet (2011), har en tydlig europeisk botten genom utgångspunkten i Europakonventionen för mänskliga rättigheter och den EU-rättsliga diskrimineringsrätten.³⁵ Arbetet innefattar även en rad utblickar mot andra europeiska rättsordningar och diskuterar viss rättspraxis kring religionsfrihet i tysk, dansk, fransk och schweizisk rätt.³⁶ Även om Fahlbecks arbete är skrivet för en nationell, svensk läsekrets, har det även en ambition att studera fenomen kring religion och arbetsliv ur ett bredare, europeiskt perspektiv.

Andrea Iossa (2017) undersöker utifrån ett överordnat europeiskt anslag, kollektiv autonomi och regleringen av fackliga förhandlingar (*collective bargaining*) inom EU, men med ett särskilt, komparativt, intresse för skillnader och likheter mellan italiensk och svensk arbetsrättslig reglering i lag och kollektivavtal.³⁷ Det europeiska är i förgrunden, men jämförelsen mellan hur utformning och tillämpning fungerar i de två nationella systemen får stort utrymme och ger en meningsfull relevans till undersökningen.

Av annan art, men också med betydande komparativa förtjänster, är tematiska antologier eller sammanställningar från konferenser där särskilda arbetsrättsliga ämnen hanterats. En del av dessa har publicerats med huvudsakligen svenska

³⁵ Fahlbeck, R., *Bed och arbete. Om religionsfrihet i arbetsliv och skola*, Liber 2011.

³⁶ Fahlbeck, R., *Bed och arbete. Om religionsfrihet i arbetsliv och skola*, Liber 2011, särskilt kap. 2, men återkopplingen till utländsk praxis förekommer också på andra ställen.

³⁷ Iossa, A., *Collective Autonomy in the European Union. Theoretical, Comparative and Cross-border Perspectives on the Legal Regulation of Collective Bargaining*, Juridiska fakulteten, Lund, 2017.

författare, medan andra har en mer internationell prägel. Inom sina respektive områden kan dessa publikationer ge värdefulla bidrag genom bland annat komparativ analys och är, i vart fall på senare tid, ofta relaterade till EU-rättens utveckling inom exempelvis diskrimineringsrätten,³⁸ eller utstationering och stridsåtgärder efter domen i *Laval*-målet.³⁹

Det har under en rad år funnits framför allt EU-relaterade komparativa projekt, utvecklade som samarbeten mellan nationella arbetsrättsliga forskare och tongivande bokförlag. Ett väletablerat sådant samarbete är *International Encyclopaedia for labour law and industrial relations*, som digitalt (och på engelska) samlar 75 nationella rapporter och sammantaget tolv ämnesbaserade monografier av ledande författare och därigenom tillhandahåller underlag för komparativa analyser mellan olika länder.⁴⁰ Anslaget är övergripande och ambitiöst, men varierar också avsevärt mellan de olika studerade länderna och är känsligt för brister i uppdateringar. Det tyska bidraget, av Manfred Weiss och Marlene Schmidt, är exempelvis inte uppdaterat efter april 2010.⁴¹ Det svenska bidraget, som är författat av Axel Adlercreutz och Birgitta Nyström, presenterar på 274 sidor den svenska arbetsrätten.⁴² Värdet av de samlade nationella bidragen ligger i just den övergripande och någorlunda likartade och kondenserade presentationen av den nationella rätten. Detta möjliggör för forskare, uppsatsstudenter och praktiskt verksamma att bilda sig en uppfattning av andra arbetsrättsliga regleringar och att härur kunna utveckla i vart fall övergripande komparativa analyser och att även få referenser till nationella rättskällor för vidare fördjupningar. Katalogen över nationella bidrag är lång, närmare 80 länder är representerade, från Nya Zeeland, Sydafrika och Chile i söder, till Kanada, Ryssland och Finland i norr, men också länder som Libyen, Malawi, Vietnam och Venezuela presenteras. Materialet innehåller i sig ingen gemensam komparativ analys, eller

³⁸ Numhauser-Henning, A., (red), *Legal Perspectives on Equal Treatment and Non-Discrimination*. Kluwer Law International, The Hague, 2001.

³⁹ Rönmar, M., (red.) *EU Industrial Relations v. National Industrial Relations. Comparative and Interdisciplinary Perspectives*. Kluwer Law International, the Hague, 2008.

⁴⁰ Hendrickx, F., (ed.) *International Encyclopedia for Labour Law and Industrial Relations*, <http://www.kluwerlawonline.com/toc.php?area=Looseleafs&mode=bypub&level=4&values=Looseleafs~~IEL+Labour+Law> (besökt den 28 januari 2019).

⁴¹ Weiss, M., Schmidt, M., *Germany*, Wolters Kluwer, tillgänglig på: <http://www.kluwerlawonline.com/document.php?ids=IELL20120925,IELL2000530,IELL20121628,IELL2000532,IELL2000533,IELL20080024,IELL2000534,IELL2000535,IELL2000536>.

⁴² Adlercreutz, A., Nyström B., *Sweden*, Wolters Kluwer, tillgänglig på: <http://www.kluwerlawonline.com/document.php?ids=IELL20120932,IELL1998074,IELL20121653,IELL1998076,IELL1998077,IELL1998078,IELL1998079,IELL1998080,IELL1998081,IELL1998082>.

jämförande kategorisering i någon form, vilket hade varit ett oerhört omfattande arbete. Istället ligger styrkan, som nämnts, på tillgängliggörandet av nationella presentationer och den källa till vidare komparativa studier som detta kan utgöra.

En rent europeisk sammanställning, med uttalat komparativa ambitioner, är ”*The Restatement of Labour Law in Europe*”, finansierat av EU-kommissionen och framför allt utvecklat av Bernd Waas vid Goethe Universität i Frankfurt am Main. Projektet, som samlar arbetsrättsliga experter från samtliga EU-stater samt en rad angränsande länder inklusive Ryssland och Turkiet, har som syfte att tematiskt behandla en rad arbetsrättsliga fenomen och att erbjuda komparativa analyser av dessa fenomen. Projektet har, hittills, behandlat tre teman, ”*Volume 1, The Concept of Employee*”, ”*Volume 2, Atypical Work*”, samt ”*Volume 3, Dismissal Protection*”. Den första boken, som allsa behandlar arbetstagarbegreppet, gavs ut 2017 och följs under 2019 av de två följande volymerna.⁴³ Böckerna innehåller en samlande, komparativ analys av hur de olika länderna förhåller sig till de studerande arbetsrättsliga fenomenen.⁴⁴ De nationella kapitlen är utformade utifrån en struktur eller mall som arbetats fram i samarbete med de deltagande författarna och omfattar för arbetstagarbegreppet centrala rubriker som anstallningskontraktets betydelse och formella kriterier, legaldefinitioner av arbetstagare, undergrupper av arbetstagare (exempelvis *worker-employee*), subordinationskriterier och begränsningar i avtalsfriheten.⁴⁵

Ur ett historiskt perspektiv bör också nämnas att de nordiska arbetsrättsliga forskarna under lång tid utvecklade gemensamma komparativa arbeten, som på något vis föregriper de EU-rättsligt baserade rättsunifierande arbeten som diskuterat här ovan. Ett utmärkt och uthålligt exempel på ett sådant arbete ar de återkommande arbetsrättsliga artiklarna i *Scandinavian Studie in Law* som under många ar drevs av den komparativt intresserade arbetsrattsnestorn Folke Schmidt.⁴⁶ Under åren har det

⁴³ Waas, B., Heerma van Voss, G., (red.) assisted by Bakirtzi E., and Otto, M., *Restatement of Labour Law in Europe, Volume 1. The Concept of Employee*. Hart Publishing, Oxford and Portland, 2017.

⁴⁴ Se t.ex. Waas, B., ’Comparative Overview’, i Waas, B., Heerma van Voss, G., (red.) assisted by Bakirtzi E., and Otto, M., *Restatement of Labour Law in Europe, Volume 1. The Concept of Employee*. Hart Publishing, Oxford and Portland, 2017, s. xxvii-lxvii.

⁴⁵ Strukturen, eller mallen ar atergivaren i Waas, B., Heerma van Voss, G., (red.) assisted by Bakirtzi E., and Otto, M., *Restatement of Labour Law in Europe, Volume 1. The Concept of Employee*. Hart Publishing, Oxford and Portland, 2017, s. xxiii-xxvii.

⁴⁶ Artiklarna i *Scandinavian Studies in Law*, ar tillgangliga genom en databas.

<http://www.scandinavianlaw.se/index.php?page=index-database>, av särskilt intresse ar volym 43 som är dedikerad till arbetsrätt, se Wahlberg, P., (red.) *Stability and Change in Nordic Labour Law. Scandinavian Studies in Law*, Vol. 43, Elanders Stockholm 2002.

emellertid skrivits en rad antologier eller rapporter som på olika sätt och med olika tematik jämför arbetsrätten i de nordiska länderna.⁴⁷

Avslutningsvis kan också nämnas att det på den europeiska och internationella arenan finns en rad arbetsrättsliga tidskrifter som behandlar komparativa förhållanden. Inom Europa kan särskilt nämnas *International Journal of Comparative Law and Industrial Relations*,⁴⁸ *European Journal of Labour Law*,⁴⁹ men också, med artiklar på tyska eller engelska, *Europäische Zeitschrift für Arbeitsrecht*.⁵⁰

5 Material och rättskällehantering

Vid en utpräglat ”härskande” komparativa undersökning, eller sådana arbeten där det komparativa inslaget är bärande, krävs, som antytt, en tidsödande insats för grundförståelse och materialinsamling av det utländska materialet och kringmaterial för den allmänna förståelsen och ”realian”. En rimlig utgångspunkt för sådana omfattande komparativa studier är att författaren kan tillgodogöra sig rättsligt material på originalspråk, är, eller under studien blir, väl förtrogen med de rättsliga förhållandena i det studerade landet och har tillgång till omfattande rättskällematerial inte minst rättsfall, förarbeten och doktrin. Av egen erfarenhet kan betonas värdet av mer omfattande eller återkommande – eller både ock – vistelser vid lärosäten eller miljöer i det studerande landet, samt möjligheter att ställa ”dumma frågor” till någon förstående klok kollega därstädes. Inte minst kunskaper om den ”köksida” Strömholm talar om är svåra att tillägna sig helt på egen hand.⁵¹ De kan ofta kräva förklaringar och motfrågor i såväl stort som smått.

I de studier där det komparativa inslaget är ägnat med att ge reflektion och perspektiv är behovet av att tränga lika långt in i det utländska materialet mindre. Här kan sekundärt material, som engelskspråkiga framställningar i doktrin eller i övergripande komparativa arbeten såsom de encyklopediska verk och till exempel ”*Restatement*”-böcker som presenteras ovan, jämte viss uppföljning av rättspraxis och lagtext på originalspråk utgöra en fullgod metod. Eftersom syftet inte är att gå på

⁴⁷ Här kan bl hänvisas till Källström, K., Sigeman, T., *Komparativ nordisk arbetsrätt i huvuddrag. Sammanfattning av en komparativ studie av arbetsrätten i Norden: Viktigare olikheter jämte synpunkter på harmoniseringsbehov*. Nord 1990:93, Nordiska Ministerrådet, Köpenhamn, 1990.

⁴⁸ Tidskriften ges ut kvartalsvis på Kluwer, artikelregister kan hittas på: <http://www.kluwerlawonline.com/toc.php?pubcode=IJCL>.

⁴⁹ Tidskriften ges ut kvartalsvis på SAGE, artikelregister kan hittas på: <https://journals.sagepub.com/loi/ella>.

⁵⁰ Tidskriften ges ut kvartalsvis på C.H. Beck, artikelregister kan hittas på: <https://rsw.beck.de/cms/main?site=EuZA>.

⁵¹ Strömholm, S., ”Några anteckningar och förslag”, *SJT* 1970, s. 262.

djupet i den främmande rättsordningen utan i den egna, kan förväntningarna på det utländska materialets hantering ställas lägre. Naturligtvis finns det i alla komparativa undersökningar, såväl de med bärande som de med perspektivgivande ambition, anledning att mycket tydligt adressera frågor som rättskälhantering, urval och materialmässig hantering i ett inledande avsnitt om metod och material. Den som arbetar med komparativa källor tar en större risk än den strikt nationellt verksamma, den risken kan motverkas genom tydlighet vad gäller urval och metod.

Att arbeta komparativt handlar i stor utsträckning om att göra synteser, att se sammanhang bortom enskilda begrepp och kategoriseringar. Det ställer krav på utövaren, men skärper också ett vetenskapligt sinne, eftersom ingenting riktigt kan tas för givet. Det är utmanande, men spännande och ofta angeläget.

6 Slutsatser och rekommendationer

I strid med den uppgivna tonen i de inledande orden hos Kahn-Freund kan konstateras att den komparativa arbetsrätten under lång tid haft en betydande roll i den svenska arbetsrättsliga litteraturen. Under vissa perioder har intresset framstått som något mindre, men det har kontinuerligt funnits ett utrymme för arbetsrättsligt komparativt arbete ända sedan tiden då arbetsrätten etablerades som ett eget rättsvetenskapligt ämne. Intresset för att jämföra med andra länder har delvis varierat under årens lopp. Nordiska jämförelser har i stor utsträckning ersatts av jämförelser inom hela eller delar av EU. Intresset för rättsordningen i USA respektive Japan, har i någon mening klingat av till fördel för europeiska jämförelser. Den komparativt intresserade rättsvetenskapspersonen är naturligtvis barn av sin tid och söker svar på de frågor samtiden har.

Det komparativa arbetsrättsliga projektet bör utformas med särskilt intresse för funktioner och funktionalitet i studerade system eller fenomen. Den exakta utformningen av detaljer eller specifika klassificeringar eller definitioner av enskilda begrepp, vilket rättsvetenskapligt intresserade forskare annars tenderar att älska att fördjupa sig (eller drunkna) i, blir av sekundärt intresse. Kahn-Freund beskriver den komparativa forskaren som ”more inclined to compare methods of fulfilling social objectives than legal doctrines, functions rather than structures.”⁵² Samtidigt som detta är nödvändigt exponerar det komparativisten, och kanske särskilt den arbetsrättsliga komparativisten, för vissa risker. Den första av dessa har med relevans att göra. Det som framstår som relevant att undersöka i svensk rätt kanske är

⁵² Kahn-Freund, O., *Comparative Law as an Academic subject: an inaugural lecture delivered before the University of Oxford on 12 May 1965*, (citerad av Engblom, S., *Self-employment and the Personal Scope of Labour Law. Comparative Lessons from France, Italy, Sweden, the United Kingdom and the United States*. European University Institute, doctoral thesis, 2003 s. 9).

fullständigt ointressant i en annan rättsordning och från ”hemmaplan” är det svårt att identifiera sådan relevans vid planeringen av studien (och i anslutning till att man formulerar sitt projekt och söker anslag för det). Ett gediget förarbete och en möjlighet att pröva frågeställningar på kloka kollegor i det andra landet kan minska denna risk. En annan risk är att den komparativa forskaren aldrig riktigt bottenar, utan stannar på en för grundläggande nivå. Helt övergripande studier där enskilda länders regleringar deskriptivt presenteras jämte varandra är inte alltid så intressanta att läsa. Den intellektuella utmaningen ligger emellertid dels i att tillägna sig det utländska materialet (och den som försökt vet vilket arbete det medför), dels i att ur det presenterade materialet analysera jämförelser – likheter och skillnader – som kan svara mot forskningsfrågorna. En tredje betydande risk är att kunskapen om ”köksidan” är bristfällig och att man som arbetsrättslig komparativ forskare därför inte ser det som är ”uppenbart” i den studerade rättsordningen. Min egen erfarenhet från arbete med såväl tysk som brittisk och kambodjansk rätt är att detta utgör ett betydande inslag av stress, en känsla av att ”inte har förstått”, att ”kejsaren är naken” och att minsta barn kan sticka håll på den komparation man lagt så omfattande kraft på.⁵³

Sammanfattningsvis kan lyftas fram det mest betydelsefulla för vetenskapligt arbete: nyfikenhet och inspiration. Det är min uppfattning att komparativ arbetsrättslig forskning kan stimulera nyfikenhet och ge inspiration, skapa möten och bygga broar och förståelser, på ett sätt som kan ha stor betydelse för utvecklingen av rättsvetenskapliga forskare och deras forskning. Forskningen måste i stor utsträckning vara intressestyrd och lustfylld, och driven av nyfikenhet. Som vi har sett i föreliggande kapitel har många svenska arbetsrättsforskare valt komparativa vägar – och inspirerat oss som följer efter.

⁵³ Ett sådant barn hade kunnat vara Örjan Edström, då han 2007 fullgjorde uppgiften som opponent i samband med min egen disputation på en avhandling med väldigt omfattande komparativa ambitioner.